

Наміри до зближення чи готовність до роз'єднання

Юрій Якименко,
Президент Центру Разумкова

Василь Юрчишин,
директор економічних і соціальних програм Центру Разумкова

Ще в середині 2010-х років у світовій геополітиці домінувала низка, здавалося безсумнівних, ідеологем стосовно світового устрою і його найближчих перспектив. Так, вважалося, що:

- євроатлантична солідарність надійно захищена американською «безпековою парасолькою», що й надалі зміцнюватиме трансатлантичні політичні та економічні зв'язки;
- вільна торгівля, поширена на послуги, інвестиції, нові технології, залучатиме до своєї орбіти дедалі більше країн, з чим збільшуватиме доходи як транснаціональних корпорацій, так і навіть тих країн, які споконвіку перебували на периферії світових процесів (однак зуміли гідно відповідати на виклики глобальної конкуренції);
- посилення зацікавленості (інвестиційно багатого) Китаю у європейських та американських високопоглинаючих ринках сприятиме поступовому проникненню до Китаю ще й ліберальних свобод і демократичних цінностей;
- автократична росія продовжуватиме тяжіти до західного способу життя і поглинання матеріальних цінностей, при цьому дедалі більше економічно програючи динамічному Китаю. Відтак вірогідність стратегічного зближення технологічного Китаю і ресурсної росії не розглядалось як така, що несе небезпеку для встановленого світоустрою;
- лідируюча роль США для розвинутих країн і об'єднання висхідних країн навколо Китаю та Індії формуватимуть достатньо збалансовану двополюсну модель, що практично унеможливить військові протистояння на глобальному рівні.

На жаль, з сумом і розчаруванням слід констатувати, що сьогоденні реалії практично не мають нічого спільного з тодішніми перспективними нарисами. Важко виокремити, з чого все почалося, і коли негативні зворотні зв'язки почали домінувати над раціональними діями. Так:

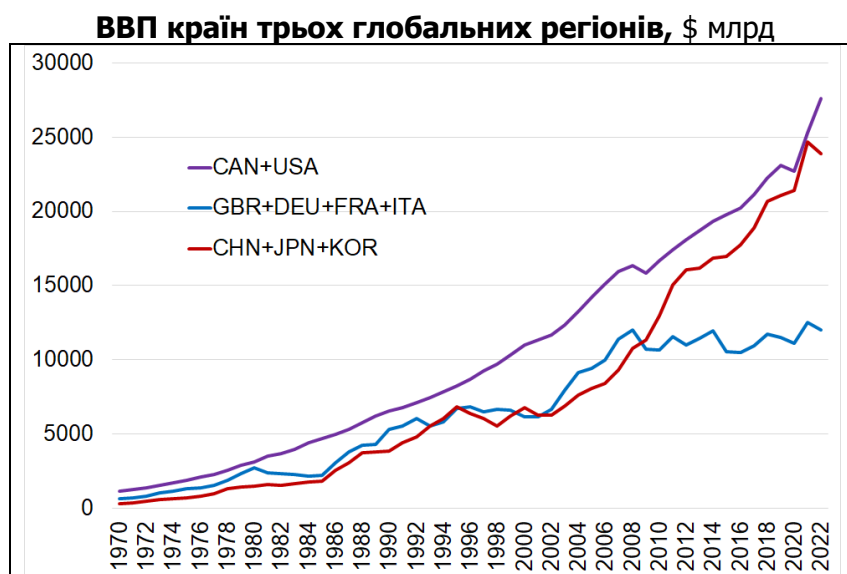
- торговельні війни між США і Китаєм, а також суперечності у трансатлантичному світі поглибили політичні розбіжності, порушили глобальні виробничі і логістичні зв'язки, поставили під сумнів вигоди і здобутки вільної торгівлі;
- коронавірусна пандемія продемонструвала неспроможність світової спільноти до консолідації зусиль і колективної протидії глобальній загрозі людству;
- недобросовісний доступ до технологічних новинок та інтелектуальної власності провокували запровадження дедалі вищих інституційних бар'єрів для захисту національних економік, спричиняли замикання виробничих ланцюгів у відносно вузькому колі партнерських країн;
- дедалі відвертіше нехтування принципами демократії, свободи і незалежності, неприховано агресивні наміри автократичних країн підштовхували людство до межі, за якою проглядається військове протистояння глобального рівня.

Вірогідно, світова економіка (а з тим і політика) мали шанс розвиватись прискореним мирним шляхом, якби після коронавірусного шоку продовжилася висока економічна динаміка Китаю, а Євросоюз зайняв би лідерську нішу задля узгодження і балансування світових потенційно конфліктних сфер¹. Натомість, сьогодні ми стаємо свідками світових трансформацій, які формують вельми неочікувані і далекі від бажаних зміни і виклики, для адекватного реагування на які ще немає належного досвіду.

¹ Значною мірою цього не сталося через те, що системи управління і ухвалення рішень у Європі будуються на основі консенсусу, за якого одна країна (переслідуючи власні вузькоспрямовані інтереси) може нехтувати фундаментальними принципами сучасної Європи.

Економічний перерозподіл. Після глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр. (ГФК) у світі почали множитись кризові хвилі і процеси, які суттєво деформували чинний світовий порядок. Політичне та ідеологічне послаблення США та ЄС, звичайно, мало глобальний вплив, і особливо болісним виявляється для висхідних країн і регіонів, які знаходяться на політичному роздоріжжі, перебувають під тиском неадекватних (часто агресивних) сусідів, або ж зростаючої конкуренції між провідними центрами тяжіння, у т.ч за глобальний і регіональний вплив².

На жаль, і як не дивно, слід визнати, що Євросоюз (який довгі роки був втіленням розвитку і прогресу) виявився не найкраще готовим до кризових негараздів, а слабкість інституцій в окремих країнах і складнощі пошуку спільного бачення призвели до його (Євросоюзу) економічного гальмування після ГФК. Поряд з цим, глобальні шоки, хоча значна їх частина й формувалась в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, виявились менш руйнівними і менш гальмівними для провідних країн цього регіону, і не завдали негативного тиску на його економічну динаміку (діаграма «ВВП країн трьох глобальних регіонів»³).

Утворений економічний розрив між трьома центрами економічного тяжіння⁴ став основою для відцентрових сил, формуючи нові фрагментовані політичні та економічні утворення. На жаль, європейська економіка не змогла продемонструвати належної стійкості, і за умов збереження відставання, Євросоюз втрачатиме до цього традиційну роль визнаного міждержавного авторитета.

Між тим, зважаючи на історичні традиції, саме Євросоюз, не дивлячись на множинні внутрішні і зовнішні суперечності, може виявитися консолідуючим центром напрацювання глобально прийнятних рішень. І базисом для зміцнення «світового центру тяжіння» виступатимуть взаємні економічні інтереси ЄС і Китаю. Це виглядає дещо дивно, якщо зважати на нинішнє їх (ЄС і Китаю) ставлення до питань війни і миру, економічної свободи, демократичних цінностей та ін. Однак, як видається, узгодження системних позицій між Китаєм і ЄС в питаннях війни і миру, клімату, штучного інтелекту і пов'язаної з ним глобальної безпеки та ін. можуть

² Політичні, економічні і структурні наслідки російської агресії для України і світової спільноти. Завдання економічного відновлення України у повоєнний період з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів. / К.: Центр Разумкова, 2023. –

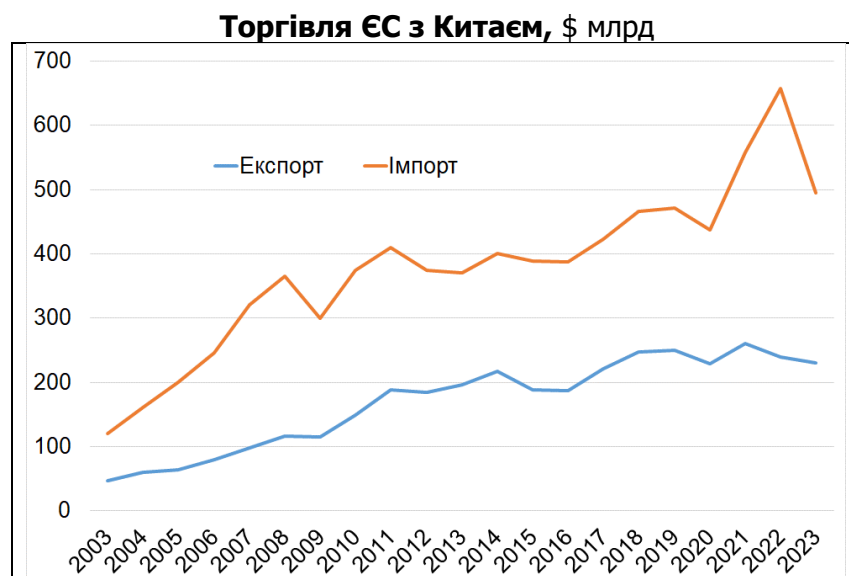
https://razumkov.org.ua/images/2023/04/21/2023_04_consequences_of_the_war_for_ukraine.pdf

³ Тут і далі, якщо не вказано інше, для міжнародних порівнянь використані дані, наведені у *World Bank Indicators* – <https://data.worldbank.org/indicator/>. Також для позначення економік використовуються визнані трилітерні міжнародні скорочення: USA – CIF, CHN – Китай, GBR – Велика Британія та ін.

⁴ Звичайно, гальмування найбільших економік Європи не означає, що загалом зазнає послаблення весь ЄС. Однак, саме провідні країни у найбільшій степені впливають за формування загальних тенденцій і перспектив європейської економіки.

виявитися дійсно консолідуючими чинниками для подальшого глобального розвитку. Звернемо увагу на низку історично сформованих взаємопов'язаних процесів, характерних для економічних відносин ЄС і Китаю.

Насамперед нагадаємо, що у 2023 р. виповнилося 20 років всеосяжному стратегічному партнерству Китаю та ЄС⁵. Макроекономічні результати є цілком задовільними. Зокрема, сьогодні річний товарообіг (трохи зменшившись, порівняно з максимумом 2020 р.) перевищує \$ 800 млрд (діаграма «Торгівля ЄС з Китаєм»). При цьому, динаміка торгівлі була вельми «неоднорідною» – період до ГФК характеризується значною торговельною експансією Китаю у Європі (у т.ч. внаслідок вступу Китаю до СОТ і відкриття ринків), натомість наступні 6-7 років кризові прояви (насамперед, боргові) у багатьох країнах ЄС суттєво загальмували торговельну динаміку. Важливим був період 2017-2019 рр. – помітне зростання китайського експорту до ЄС, значною мірою зумовлене «переключенням» експортних потоків Китаю від США (які активізували торговельну війну) на Європу. Вірогідно, подібне переключення відбуватиметься найближчими роками, оскільки хто б не став новим президентом США, конфронтація між США і Китаєм найвірогідніше продовжуватиметься⁶.

Досить динамічними у економічних відносинах між ЄС і Китаєм були не лише обсяги торгівлі. Так, сукупне надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ) з Китаю до провідних країн ЄС і Великої Британії за 20 років склало⁷: €81,4 млрд – до Великої Британії, €32,0 млрд – до Німеччини, €17,0 млрд – до Франції. Однак, загалом інвестиційне входження Китаю до Європи залишається незначним, порівняно з іншими глобальними інвесторами – США і Японією. Втім, слід враховувати, що значна частина інвестицій китайського бізнесу надходить до провідних розвинутих країн через Гонконг, а тому інвестиційний вплив Китаю у Європі також значно вищий.

Якщо головні макропоказники економічних відносин ЄС і Китаю мають позитивну динаміку, то на інституційному і мікроекономічному рівнях суперечності усуваються вкрай помалу. Так,

⁵ A look to the past and the future of China-EU relations. – <https://euobserver.com/stakeholders/157788>.

⁶ Так, колишній президент вже пообіцяв значно підвищити тарифи на китайський імпорт, якщо його знову оберуть у 2024 р. Водночас, чинний президент підписав закон про стимулювання внутрішнього виробництва комп'ютерних чіпів і відрізання Китаю від відповідних процесів, а також має намір запровадження нових обмежень на китайські електромобілі та інший імпорт, якщо переобереться на другий термін. Narea N. China's new economic growth plan isn't really a plan at all. – <https://www.vox.com/world-politics/24091759/china-economic-growth-plan-xi-jinping-crisis>

⁷ Cumulative value of completed foreign direct investment (FDI) transactions from China in EU-27 and UK between 2000 and 2022, by country. – <https://www.statista.com/statistics/1244460/china-cumulative-foreign-direct-investment-to-eu-by-country/>.

багато компаній з ЄС скаржаться на асиметричні ділові відносини та нерівні умови діяльності в Китаї, зокрема диспропорціями в доступі на ринок між китайськими та іноземними фірмами; незмінною залишаються переваги фінансування китайських фірм у ряді секторів, а також преференційна підтримка окремих китайських галузей⁸. Хоча така практика не є чимось надзвичайним, однак у конкретному випадку «ЄС-Китай» ситуація набуває особливих «стратегічних» рис – взаємопов'язані економічні інтереси слугують значимою мотивацією для того, щоб підтримувати на високому рівні не лише безпосередньо економічні відносини, але і політичні (не зважаючи на політичні напруженості, які можуть набувати досить жорсткого характеру, хоча й помітно слабшого ніж суперечності між Китаєм і США)⁹.

Поки політична єдність Євросоюзу у ставленні до Китаю виглядає послабленою, чим намагається скористуватись Пекін, демонстративно надаючи перевагу контактам з керівництвом окремих країн (і певним чином ігноруючи безпосередні контакти з інститутами всього Євросоюзу). Одним з чинників такої стратегії Китаю у відносинах з ЄС є спроба використання політичних та економічних розбіжностей між керівництвом ЄС і окремими країнами, окремими країнами між собою, донорами та отримувачами ресурсів з фондів ЄС та ін.

Яскравим прикладом демонстративної політичної уваги Китаю є спільний візит президентки Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн і президента Франції Еммануеля Макрона до Китаю у квітні 2023 р. У той час як президент Франції отримав «повну червону доріжку», візит фон дер Ляєн явно інтерпретувався як другорядний¹⁰. Це, безсумнівно, було викликано повною підтримкою особисто фон дер Ляєн і Євросоюзу політики США допомоги Україні, у той час коли сам Китай не приховуючи дотримується помітно інших позицій стосовно припинення війни в Україні.

Своєю чергою, демонстративна неухвага до президентки Єврокомісії дозволила їй зайняти рішучішу позицію. Так, ще під час візиту в одному з виступів фон дер Ляєн застерегла Китай від військової допомоги росії¹¹, оскільки це не залишиться непоміченим чи проігнорованим, а з тим – вкрай негативно відіб'ється на відносинах ЄС і Китаю. Між тим, запропонувала можливий зворотній вплив – оскільки Китай має вирішальний вплив на росію, то він зможе сприяти справедливому миру, який поважає свободу і територіальну цілісність України.

Однак, у найближчій перспективі не виключеною є поява ризиків, які ще кілька років тому навіть не проглядались. Сьогодні складається «двовимірний» ситуація, за якої Китай може втрачати інтерес до подальшого стратегічного входження до Євросоюзу, що може спровокувати вельми небажаний сценарій для геоекономіки і геополітики.

Перший вимір пов'язаний з тим, що різне світосприйняття ЄС і Китаю провокуватиме поглиблення непорозуміння і посилення конфронтаційних протистоянь не лише між ними, але й з їх найближчими союзниками. Вважається загальноновизнаним, що ЄС об'єднує переважно розвинуті країни з міцними суспільно-політичними інститутами, які часто подаються як такі, до яких мають спрямовуватись висхідні країни. Хоча Китай вже не раз доводив, що країна обрала інших шлях розвитку, однак європейські лідери не залишають спроб зробити Китай більше схожим на західні демократії.

⁸ EU-China: how to manage an increasingly challenging economic relationship. –

<https://www.amchameu.eu/blog/eu-china-how-manage-increasingly-challenging-economic-relationship>

⁹ Gaenssmantel F. China-EU economic relations—new perspectives on decision-making, mutual understanding and effects—introduction to the special issue. – <https://link.springer.com/article/10.1007/s10308-023-00674-w#Sec1>

¹⁰ Joshi M. Europe and China: The impact of the Ukraine crisis. – <https://www.orfonline.org/expert-speak/europe-and-china-the-impact-of-the-ukraine-crisis>.

¹¹ Урсула фон дер Ляєн застерегла Китай від постачання Росії зброї. –

<https://www.polskieradio.pl/398/7856/artukul/3147291,урсула-фон-дер-ляєн-застерегла-китай-від-постачання-росії-зброї>

Водночас, зважаючи на нинішню слабку економічну динаміку ЄС (і зростаюче відставання від Китаю), ускладнені процеси ухвалення рішень, загострення непорозумінь між країнами всередині ЄС, а також відсутність видимих чинників, які могли б зменшити розриви у створенні доданої вартості в ЄС і Китаї, виникають обґрунтовані (принаймні з точки зору Китаю) сумніви стосовно того, чия модель розвитку є більш результативною для розвитку людства і хто визначатиме головні спільні цілі та рівень їх обопільного досягнення.

Так, Європа все ще залишається високопоглинаючим соціально-економічним і гуманітарним середовищем, є глобальним джерелом людського капіталу (зокрема, завдяки вищій освіті, яку багато китайців воліли б отримати). Однак, з огляду на тенденції до утримання розбіжностей у сприйнятті різних світових процесів та пов'язаних з ними очікувань, у т.ч. економічних, існує значна вірогідність того, що економічна привабливість ЄС для Китаю може послаблюватись, що, своєю чергою, створюватиме дедалі більшу напруженість у двосторонніх економічних (а з тим і політичних) відносинах вже найближчим часом¹².

Більше того, «загрози» накопичуються не лише на стороні попиту. Зважаючи на здатність виробляти продукцію у більшості товарних груп (у т.ч. які належать до стратегічних галузей) дешевше, ніж у розвинутих країнах, існує висока вірогідність, що торговельна напруженість (викликана дедалі більшою пропозицією переробних галузей) між ЄС і Китаєм зростатиме, провокуючи і посилення політичних ризиків¹³. Причому не лише внаслідок витіснення національного виробництва, а й розширення імпорتنих потоків, що призводитиме до «подвійних» втрат європейських компаній.

Вказаний перерозподіл у товарних потоках неминуче призведе до підвищення безробіття, що матиме вкрай негативний вплив на економічні і соціальні завоювання європейських працівників. Зрозуміло, що владні інститути ЄС сприйматимуть такі трансформації як загрозу національній безпеці, а відтак – застосовуватимуть широке коло захисних заходів. З китайського ж боку для недопущення розгортання конфронтації доречними можуть виглядати механізми т.зв. добровільного обмеження експорту, як це повинна була запровадити Японія (щоб не потрапити під санкції) у торгівлі із США у 1980-1990-х роках (до чого повернемося далі).

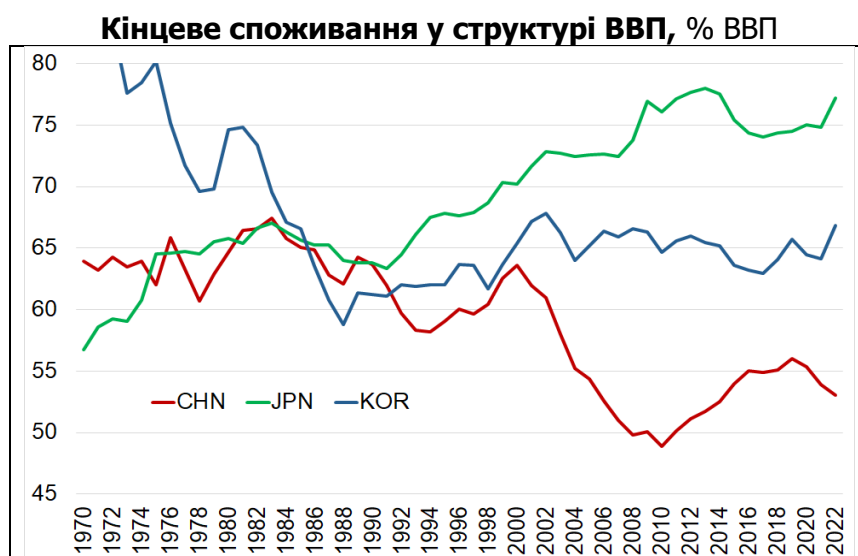
Зміна моделі економічного розвитку Китаю. Відтак, *другий вимір* стосується готовності і спроможності Китаю у відносно короткий термін реструктуризувати чинну модель економічного розвитку країни.

Нагадаємо, інвестиційна і експортоорієнтована модель розвитку китайської економіки була серед головних чинників стійкого економічного зростання Китаю упродовж трьох десятиліть. Однак, у подальшому вона ж виявилася і слабкістю – недостатній рівень внутрішнього споживання (у т.ч. на рівні домогосподарств) при продовженні інвестиційної експансії вже у 2010-х роках почав формувати гальмівні чинники. При цьому, стрімке нарощування інвестицій вимагало значних ресурсів, що призводило до боргового накопичення. А зважаючи на обсяги китайської економіки, це (швидкозростаючий борговий тиск) може мати відчутні наслідки для не лише національної, але і світової економіки. Накопичення негативних зворотних впливів (низьке споживання, високі непродуктивні інвестиції, зростання боргів і заборгованостей) призводить до погіршення як бізнес-очікувань, так і настроїв домогосподарств, які замість розширення витрат (що ставало б стимулом для виробництва) повертаються до накопичення заощаджень.

¹² China-EU economic relations—new perspectives on decision-making, mutual understanding and effects—introduction to the special issue. – <https://link.springer.com/article/10.1007/s10308-023-00674-w#Sec1>

¹³ Cheng E. EU-China trade relations are in a 'slow-motion train accident,' business group says. – <https://www.cnbc.com/2024/03/19/eu-china-trade-relations-in-slow-motion-train-accident-business-group.html>.

Сьогодні Китай має вкрай низький рівень споживчих витрат як для країни, яка формує міцний середній клас, а також претендує на провідні ролі у розподілі світового продукту (діаграма «Кінцеве споживання у структурі ВВП»).

Такі низькі рівні споживання у національній економіці з орієнтацією на експорт сприяють нарощуванню доходу країни, якщо провідні країни-імпортери (зокрема, для китайських експортерів) мають досить сталу і позитивну економічну динаміку. Однак, ситуація для експортоорієнтованої країни (у т.ч. Китаю) може швидко погіршитись, якщо країни-імпортери з великою часткою поглинання у структурі ВВП попадають у кризові «лещата», в яких вимушено скорочується споживання, а з тим – зменшується попит на імпорт. Водночас, зростання протекціонізму у глобальній економіці взагалі посилює обмеження для китайського експорту, тим самим ставлячи внутрішній розвиток у залежність від зовнішнього попиту (як це було у сприятливий період до 2008 р.) або ж готовності національних економічних агентів розширювати споживання, зменшувати інвестиції у виробництво (щоб не нарощувати пропозицію), збільшувати імпортні потужності.

Зазначимо, довгий час, коли економічна ситуація у розвинутих країнах була достатньо стійкою (до ГФК) зорієнтованість Китаю на високий рівень заощаджень та експорту і, водночас, низький рівень споживання, була результативною. Однак, вже у 2010-і роки, коли у світовій економіці дедалі частіше проявлялись негаразди, зорієнтованість на інвестиції (особливо державні і регіональні, яких у країні було багато), призводили до розширення «міст-привидів» і нарощування боргів.

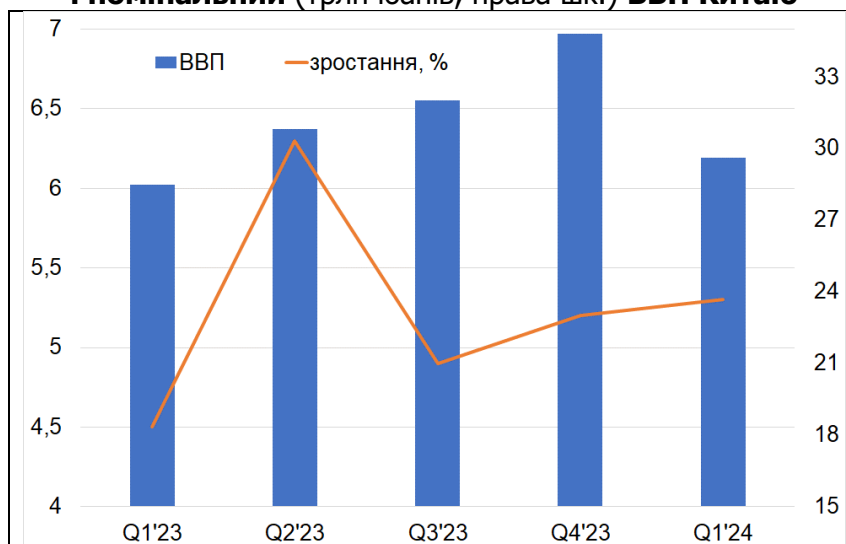
Відтак, сьогодні Китай у частині збалансування структури формування ВВП має одночасно спрямовувати увагу на два напрями. По-перше, протидіяти тенденціям до утримання недостатнього внутрішнього споживання, що призводить до слабкого попиту, обмежуючи довгострокове економічне зростання¹⁴. По-друге – визначитись із борговою політикою, оскільки станом на кінець 2023 р. загальний борг нефінансового сектору економіки Китаю сягну 288% ВВП країни, що є значним обмеженням для ресурсного наповнення економічної діяльності у довгостроковій перспективі.

І якщо внутрішні складові макроекономічного збалансування, які лежать у площині економічного прискорення і збільшення споживання, здається, починають прискорюватись, то питання зовнішньоекономічної зорієнтованості набуває подальшого ускладнення.

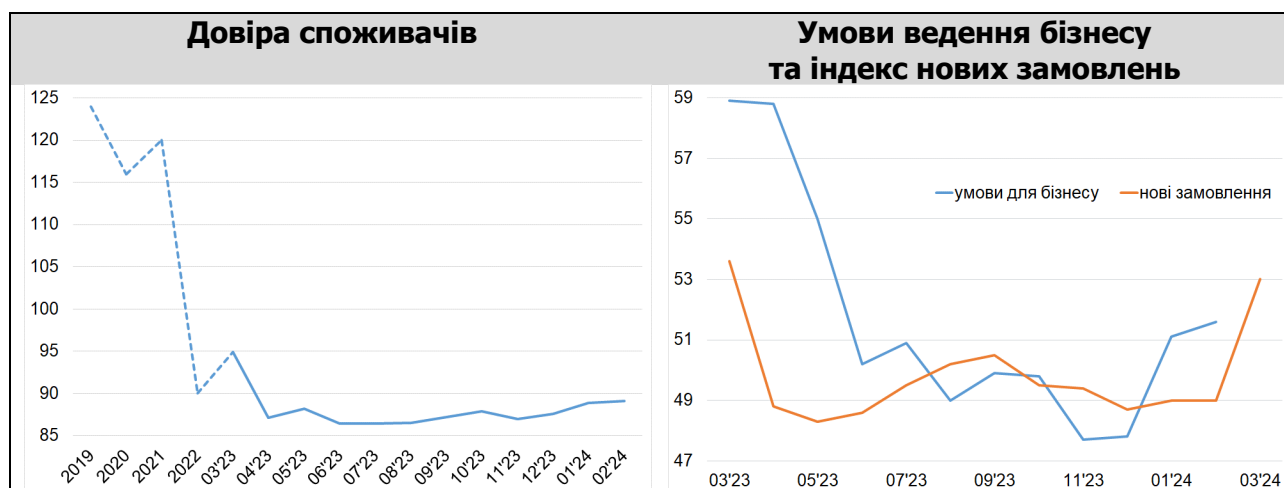
¹⁴ Xu Gao. Chinese economy at a forking path, leading to three possible futures. – https://www.eastisread.com/p/part-ii-of-xu-gao-chinese-economy?utm_source=post-email-title&publication_id=1151841&post_id=143380122&utm_campaign=email-post-title&isFreemail=true&r=1v5gzx&triedRedirect=true&utm_medium=email

Нагадаємо, ще на початку року висловлювались обгрунтовані сумніви у досягненні цільового орієнтира економічного зростання китайської економіки у 2024 р. на 5%¹⁵. Однак, зростання ВВП Китаю за I кв. 2024 р. (діаграма «Зростання і номінальний ВВП Китаю») перевершило прогнозні орієнтири завдяки зростаючим обсягу виробництва та активності в ключових секторах виробництва та послуг, а з тим вже по іншому сприймається можливість досягнення річних цілей економічного зростання¹⁶.

Зростання (% до відповідного кварталу попереднього року, ліва шк.)
і номінальний (трлн юанів, права шк.) **ВВП Китаю**

Причому покращення економічної ситуації відбувається у різних сферах. І якщо домогосподарства ще обережні в оцінках змін (діаграма «Довіра споживачів»), що відбуваються в економічному середовищі країни, то бізнес значно краще налаштований на економічне відновлення (діаграма «Умови ведення бізнесу...»).

Тобто, сьогодні є підстави стверджувати, що «найгірший» посткоронавірусний період для китайської економіки минувся, що, однак, не означає зняття взагалі кризових ризиків. Тим більше, що, як вказано, зовнішня сфера є набагато суперечливішою і містить високі ризики

¹⁵ МВФ прогнозував, що у 2024 р. Китай не досягне мети у 5%, радше може йтися про лише 4,6%. – Narea N. China's new economic growth plan isn't really a plan at all, <https://www.vox.com/world-politics/24091759/china-economic-growth-plan-xi-jinping-crisis>

¹⁶ Huld A. China's Economy Expands 5.3% in Q1 2024 <https://www.china-briefing.com/news/china-q1-2024-gdp-grows-5-3-percent/>

формування політичних, дипломатичних, економічних, гуманітарних суперечностей, а з тим – складних впливів на світогосподарські зв'язки і відносини.

Зовнішньоекономічні «ножиці». Насамперед зазначимо, що одним з найважливіших наслідків війни в Україні є посилення у 2022-2023 рр. політичного та економічного зближення Китаю і росії. Це при тому, що Китай вважає свої економічні, фінансові та технологічні зв'язки із США та Євросоюзом набагато важливішими для китайської економіки, ніж подібні зв'язки з росією. Так, за результатами 2021 р. експорт Китаю до США сягав \$580 млрд, до Японії – майже \$170 млрд, Кореї – \$150 млрд., росії ж – \$68 млрд (тобто, ледь не на порядок менше, ніж до США).

Це при тому, що росія вже проводила переорієнтацію своїх торгово-економічних відносин із Заходу на Схід, що стало вимушеною політикою після першої хвилі вторгнення агресора до України у 2014 р. і започаткуванні санкційних антиросійських механізмів. Характерною ознакою такої переорієнтації стало інвестування у розширення трубопроводів, залізниць, портів і транскордонних мостів, які дозволили збільшити поставки російських природних ресурсів на китайський ринок (відчутно наростити імпорт з Росії)¹⁷.

Такі відносини суттєво прискорились, починаючи з 2022 р. Оскільки Захід суттєво обмежив економічні відносини з росією (діаграма «Торгівля Китаю із США та Японією»), то для останньої Китай став «рятівником» у частині для розширення торгівлі і отримання коштів (діаграма «Торгівля Китаю з росією»), частина яких спрямовувалась на ведення війни.

Китай, який часто декларує необхідність відділення бізнесу від політики, не міг не скористатись можливістю легкого і дешевого доступу до стратегічних ресурсів. Більше того, Китаю такі відносини цілком до вподоби і у контексті поширення міжнародного статусу юаня, оскільки 70% китайсько-російської торгівлі розраховується в них (юанях). Але таке розширення торгівлі не може вітатись у країнах колективного Заходу, оскільки надає ресурси росії для продовження війни в Україні.

«Чисто» з макроекономічних рахунків, Китай, як і раніше, має значне позитивне сальдо торгівлі, яке при зростанні національного виробництва матиме тенденцію до збільшення. Однак, ЄС, як і США, намагатиметься зменшити свою залежність від китайського виробничого сектора, що посилюватиме торговельну напруженість між Китаєм і колективним Заходом.

В таких умовах торгівля Китаю з росією могла б частково виконувати «балансуючу» роль для переорієнтації частини експорту з розвинутих ринків на росію. Однак, це могло б спрацювати, якби росія могла б поглинати більшу частку китайського експорту, що неможливо через загальну бідність російського населення. Або ж, принаймні, якби ситуація розвивалась у мирних умовах.

Слід звернути увагу, що можливостей для «безболісного» маневрування перерозподілом торговельних потоків сьогодні не так багато. Значною мірою це пов'язано з тим, що період, починаючи від ГФК, наповнений кризовими шоками – коронавірусна криза, війна в Україні, загострення небезпеки війни на Близькому Сході, що суттєво обмежують глобальну економічну динаміку, а з тим і торговельні та інвестиційні потоки.

Поряд з цим, «зовнішні» шоки, які чинили негативний тиск на глобальну економічну динаміку, певним чином полегшили послабити дисбаланси. Так, за цей період практично стабілізувалися обсяги світового імпорту, які поглинаються ЄС. З цим, важко очікувати помітних змін в обсягах

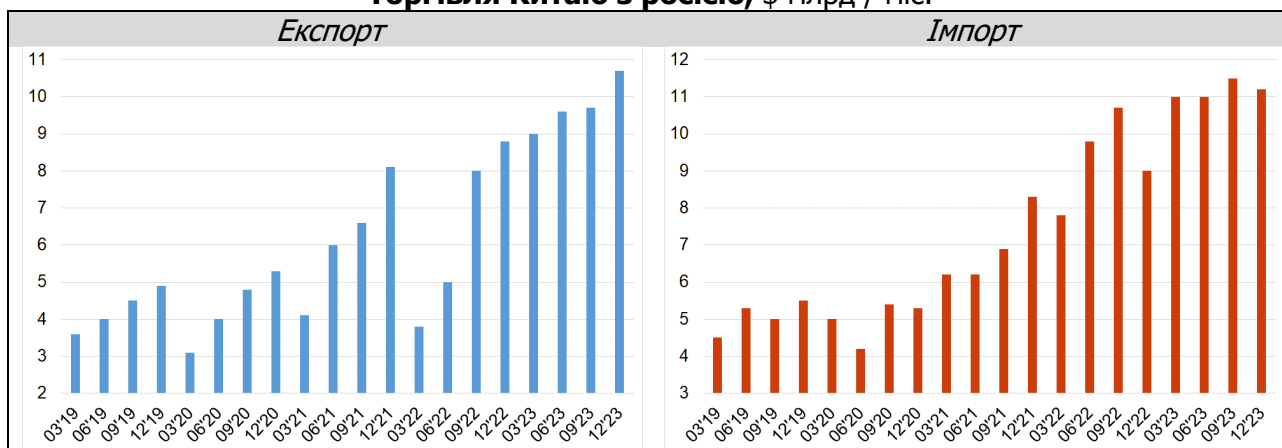
¹⁷ Gabuev A. Putin and Xi's Unholy Alliance. – https://www.foreignaffairs.com/china/putin-and-xis-unholy-alliance?utm_source=ctw&utm_medium=email&utm_campaign=buttonlink&mkt_tok=ODEzLVhZVS00MjIAAA GSbkFcO_IN014nyBVqa-HedwyOoec6Fx_RxU-qh-F9rH2dnt5PxLFcsB9mP5Kwzbc3x7F7ExG-ieMUgkDXzoKiIo4dzggMbS81Xgicel0uQ

європейського імпорту навіть якщо китайський експорт значно зростатиме (діаграма «*Експорт Китаю та імпорт ЄС*»), оскільки в таких умовах наслідком буде лише зростання дефіциту і безробіття.

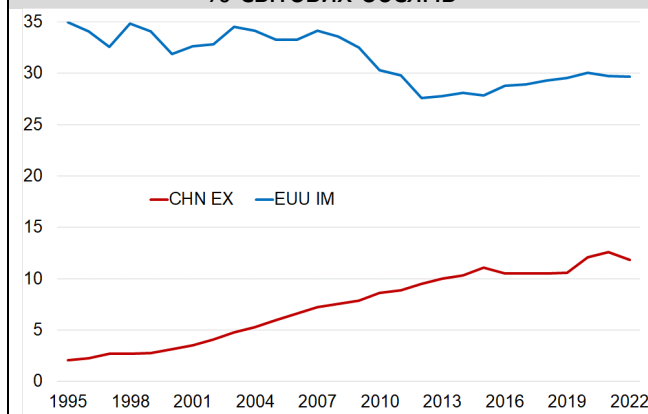
Торгівля Китаю із США та Японією \$ млрд / міс.

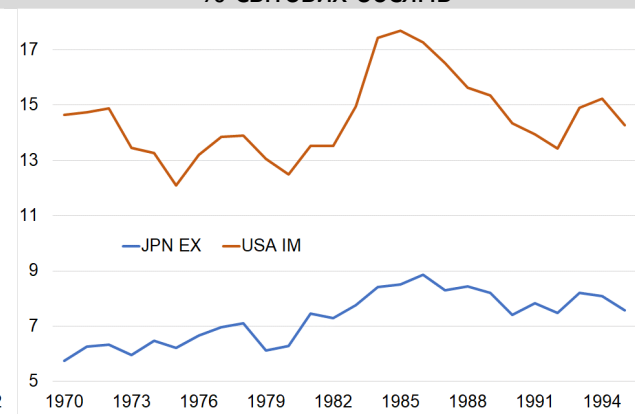
Торгівля Китаю з росією, \$ млрд / міс.

Експорт Китаю та імпорт ЄС, % світових обсягів

Експорт Японії та імпорт США, % світових обсягів

Зауважимо, що пошук послаблень торговельних дефіцитів/надлишків у ЄС і Китаї можливий у різних напрямках. Так, одним з них може виявитись доречним вже згадуване «добровільне обмеження експорту», яке вже має доволі результативний прецедент у торгівлі двох великих країн – США і Японії, коли торговельні дисбаланси загрожували політичним відносинам між двома країнами у 1980-1990 рр. Запровадження Японією обмежень на експорт до США автомобілів, електроніки, продукції важкої і легкої промисловості зменшило загальні обсяги

експорту та імпорту двох країн (діаграма «*Експорт Японії та імпорт США*»), що послабило економічні дисбаланси і відновило партнерські відносини.

Поки не зрозуміло, чи спрацюватиме такий механізм у сучасних умовах загострення економічних і політичних протистоянь. Між тим, ініціатива і практичні кроки, спрямовані на зменшення економічних дисбалансів, не може розглядатись як слабкість політики ініціатора відповідних заходів. Радше може йтися про раціональність і виваженість політики.

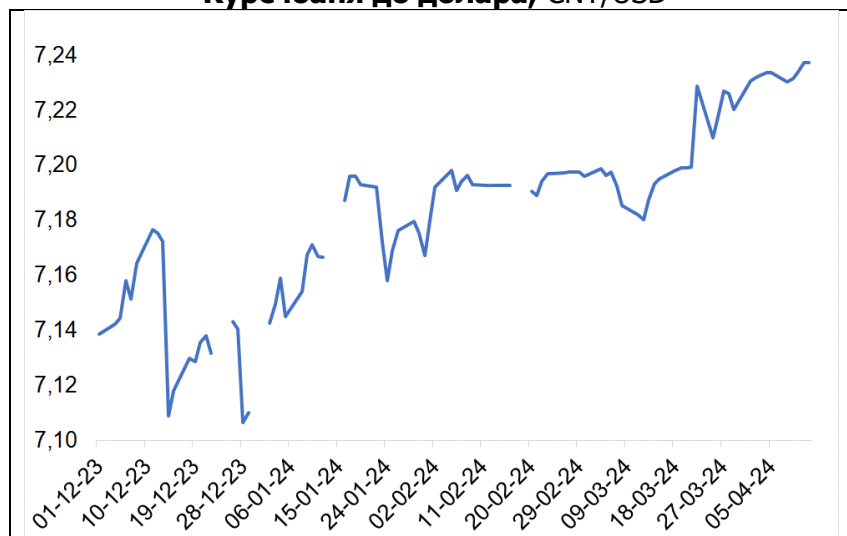
Інший напрям послаблення торговельних дисбалансів, що, водночас, асоціюються з відновленням економічного прискорення Китаю, може лежати у сфері нарощування внутрішнього споживання. Це тим більш важливо, що, по-перше, рівень споживання у Китаї суттєво поступається такому рівню у партнерських країнах АСЕАН (таблиця «*Кінцеві споживчі витрати*»), які також є імпортерами з Китаю. По-друге, в умовах швидкого формування великого середнього класу у Китаї важливим є підтримання саме внутрішнього споживання, щоб зменшити стимули для утікання людського капіталу.

Кінцеві споживчі витрати, % ВВП

	2000	2010	2022
Індонезія	68,2	65,2	60,7
Малайзія	53,9	60,7	69,3
Філіппіни	82,8	79,9	90,9
Таїланд	67,7	68,0	72,3
В'єтнам	72,9	68,8	63,9
China	63,6	48,9	53,0

Зрештою, певному переорієнтуванню торговельних потоків може сприяти ре/девальвація національних грошей. Зазвичай вважається, що ревальвація (зміцнення) національної грошової одиниці посилює приплив імпорту і перешкоджає розширенню експорту, а також може послаблювати інфляційний тиск. Натомість, китайська влада часто піддавалась критиці, що вона, переслідуючи переваги експортоорієнтованої моделі, штучно підтримує слабким юань. Навіть сьогодні, в умовах кризового гальмування більшості розвинутих економік, Китай підтримує девальваційні тенденції для юаня (діаграма «*Курс юаня до долара*»). Тому є підстави очікувати, що вихід Китаю на шлях відновлення високої позитивної динаміки (зростання на рівні 5%) цілком дозволяє розглядати ревальвацію юаня як крок, спрямований на зменшення зовнішньоекономічних дисбалансів, у т.ч. у відносинах з ЄС.

Курс юаня до долара, CNY/USD

Суперечності перспектив. Особливістю сьогодення є те, що питання економічного розвитку і міжнародної торгівлі можуть розглядатись лише у нерозривній єдності з завданнями забезпечення безпеки країни чи регіону, що може як сприяти взаєморозумінню, так і провокувати розмежування. Війна росії проти України загострила увагу до міжнародних перспектив Китаю, у т.ч. внаслідок відкритого небажання Пекіна дистанціюватися від Москви¹⁸. Особливо «болісними» питання політичного та економічного розмежування виглядають для ЄС, який не наслідує досить жорстку політику США стосовно Китаю. Розбіжності у реагуванні на агресію росії, зростаючі технологічні перегони, посилення тиску з боку США на Європу для збільшення військових витрат – формують взаємно суперечливі перспективи розвитку відносин у трикутнику США-ЄС-Китай. Причому вісь ЄС-Китай, крім глобальних впливів, має суттєве значення і для України¹⁹.

Слід нагадати, що інституційне визнання напруженості між Європою та Китаєм зроблено у Стратегічному прогнозі Єврокомісії на 2019 р., у якому вперше Китай визначався як партнер по співпраці, ринковий конкурент і системний суперник²⁰. Звичайно, для Китаю визначення у частині суперника не є прийнятним, і не виключено, що було сприйнято як політичний виклик, який, своєю чергою, виявився мотиватором подальших рішень безпосередньої чи опосередкованої підтримки росії.

У травні 2021р. (майже за рік до російського вторгнення) Єврокомісія опублікувала «Робочий документ персоналу щодо стратегічних залежностей та спроможностей»²¹, в якому було проаналізовано сфери безпеки, охорони здоров'я, зеленої та цифрової трансформації, рідкісних матеріалів і напівпровідників на предмет залежності від зовнішнього світу. А у якості головних висновків визначались трансформаційні ризики і виклики, які Євросоюз повинен врахувати для збереження глобальної конкурентоспроможності. Причому як самі ризики, так і напрями протидії їм найчастіше стосувались позицій і дій Китаю (хоча часто безпосередньо сам Китай не називався).

Дієвість положень і декларацій Євросоюзу, як одного з лідерів мирного демократичного розвитку людства, була продемонстрована вже у лютому 2022 р. – російська агресія спричинила розділ світової спільноти на тих, хто підтримував Україну і засуджував росію, і тих, хто виправдовував і підтримував росію, чи дотримувався демонстративно байдужої позиції²². Слід підкреслити, що країни ЄС, поряд із США, Великою Британією, Канадою, Японією, Австралією та ін. з перших днів війни послідовно допомагали і підтримували Україну. Позиція ж Китаю «мирного вирішення *конфлікту*» не могла сприйматись демократичною спільнотою.

Найважливішим для українців є те, що Євросоюз дійсно швидко консолідувався і виступив єдиною «командою», що певним чином виглядало дещо незвично, оскільки ставлення окремих країн до подій і процесів і різних частинах світу переважно різнилося. Що підтвердилось розвитком наступних подій навколо Тайваню чи нападу хамасу на Ізраїль.

Успішна демонстрація у 2022 р. Заходом єдності у протидії агресору змусила Китай також (хоча й тимчасово) відмовитись від парадигми зростання Сходу у противагу послабленню Заходу, а

¹⁸ Gaenssmantel F. China-EU economic relations—new perspectives on decision-making, mutual understanding and effects—introduction to the special issue. –

<https://link.springer.com/article/10.1007/s10308-023-00674-w#Sec1>

¹⁹ EU-China: how to manage an increasingly challenging economic relationship. –

<https://www.amchameu.eu/blog/eu-china-how-manage-increasingly-challenging-economic-relationship>

²⁰ Нагадаємо, США у власній Стратегії національної безпеки у 2017 р. першими оголосили Китай стратегічним конкурентом.

²¹ Staff Working Document on Strategic Dependencies and Capacities. – <https://www.wec-italia.org/wp-content/uploads/2022/02/STRATEGIC-DEPENDENCIES-2022.pdf>.

²² China-Europe Relations, Two Years After Russia Invaded Ukraine. – <https://carnegieendowment.org/2024/03/11/china-europe-relations-two-years-after-russia-invaded-ukraine-pub-91940>

також прийняттю китайськими лідерами неконфронтаційних рамок для двосторонніх відносин. У результаті, не лише вдалося загасити конфлікт навколо Тайваню, але й започаткувати низку двосторонніх контактів для пошуку рішень стосовно поточних і стратегічних розбіжностей. Свідченням цього є те, що коли виникли ризики військової допомоги Китаю росії наприкінці 2022р., саме завдяки наявності представлених рамок («червоних ліній»), Китай вирішив за краще відмежуватися від військової допомоги агресору²³.

Війна в Україні спричинила ще один важливий напрям турбот Євросоюзу – необхідності забезпечення економічної безпеки. Хоча ця проблематика завжди була у полі уваги владних інститутів всіх країн світу, однак виток агресивності в епоху стрімких технологічних змін вимагав оновлення стратегічних підходів, у т.ч. з врахуванням фрагментації політичного та економічного світових просторів.

Одним з визначальних кроків у напрямі економічної безпеки було представлення 20 червня 2023 р. Європейської стратегії економічної безпеки (EU Economic Security Strategy), метою якої були оцінки сучасних викликів і ризиків, і з тим – визначались плани Брюсселя у частині детальнішого регулювання правил інвестиції і торгівлі для європейських компаній в інших країнах світу. Зокрема, заборони європейському бізнесу виготовляти найважливіші сучасні технології – суперкомп'ютери, штучний інтелект і передові мікросхеми – у Китаї та подібних країнах, «...з якими існують розбіжності у ціннісних питаннях, моделях та інтересах»²⁴.

Звичайно, стратегічні напрями дій мали проявлятися не лише через обмеження і заборони. Загалом підхід Євросоюзу до економічної безпеки передбачає підвищення своєї конкурентоспроможності, захист від ризиків і партнерство з максимально широким колом країн для просування спільних інтересів економічної безпеки²⁵.

Вказаним документом фактично був запущений складний комплексний процес нормативного забезпечення європейської (а з тим і глобальної, як її розуміють у розвинутих країнах) системи економічної безпеки. І вже у січні 2024 р. (відповідно до вказаної Європейської стратегії) було зроблено наступний системний крок – Єврокомісія ухвалила п'ять ініціатив зі зміцнення економічної безпеки Європейського Союзу в умовах війни Росії проти України і у період зростання геополітичної напруженості та глибоких технологічних зрушень²⁶.

Підтримуючи відкритість торгівлі, інвестицій та досліджень для економіки у Ініціативі розглядаються необхідні заходи і кроки у п'яти сферах: посилення перевірки іноземних інвестицій у ЄС, виявлення безпекових ризиків, пов'язаних з інвестиціями ЄС у третіх країнах, підвищення ефективності контролю за експортом товарів подвійного призначення, підвищення безпеки наукових досліджень у ЄС та посилення підтримки розробок технологій подвійного призначення.

Хоча це цілковито слушні ініціативи, однак вони можуть мати негативні наслідки для відносин ЄС-Китай, якщо сприйматимуться Китаєм як такі, що спрямовані проти нього. Це надалі зможе ускладнити пошук рішень, де сторони проявляють готовність домовлятися – клімат, охорона здоров'я (боротьба з епідеміями), ШІ та ін. Водночас, ЄС зробив показовий крок, який зможе засвідчувати готовність відповідати на реальні світові загрози.

²³ Політичні, економічні і структурні наслідки російської агресії для України і світової спільноти. Завдання економічного відновлення України у повоєнний період з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів. / К.: Центр Разумкова, 2023. –

https://razumkov.org.ua/images/2023/04/21/2023_04_consequences_of_the_war_for_ukraine.pdf.

²⁴ У ЄС хочуть заборонити європейським компаніям виробляти найважливіші технології у Китаї <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/20/7164027/>.

²⁵ Польська К. Як Брюссель хоче зміцнити економічну безпеку ЄС. – <https://www.dw.com/uk/es-zmicnue-ekonomichnu-bezpeku-so-proponue-evrokomisia/a-68076679>.

²⁶ Commission proposes new initiatives to strengthen economic security. – https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_24_363

Що особливо важливо для України. Для цивілізованої Європи характерним є жорстке неприйняття російської агресії, а також зрозумілими є сумніви у дієвості китайської моделі «миротворчої» місії для припинення війни в Україні. Ми ж, українці, сьогодні сприймаємо ті чи інші процеси насамперед у контексті нашої боротьби за свободу і незалежність. Оскільки Євросоюз з самого початку російської агресії зайняв чітку позицію нашої підтримки, то, зі свого боку, рішення чи дії ЄС сприйматимуться нами як справедливі і правильні.

Між тим, поки не зрозуміло, яким чином Китай надалі вирішуватиме дилему і обиратиме між бажаннями отримати надприбутки завдяки розширенню (стратегічній) співпраці з росією чи спрямованістю на посилення власного статусу миротворців в очах європейців, а також добродесного економічного партнера.

Для нас, українців, не слід очікувати, що китайська модель «мирного врегулювання» зазнає суттєвої трансформації і набудуватиме більше проукраїнських рис під впливом політичного тиску. Радше такі зміни може спричинити потреба трансформації самої китайської економіки, причому у контексті більш активної та конструктивної співпраці з Євросоюзом і одночасному послабленні відносин з росією. Однак, питання про зменшення залежності ЄС від Китаю або «зниження ризиків» у економічних відносинах є невіддільним від «рівня» безпекової незалежності – наскільки зниження ризиків економічної залежності (і посилення захисних заходів для протидії їм) співвідноситься з перевагами/втратами широких економічних зв'язків²⁷.

Україна чи не найбільше зацікавлена у тому, щоб політичні та економічні відносини між ЄС і Китаєм розвивались у мирному і справедливому руслі. Це формуватиме стійкий базис економічного зростання ЄС, що множитиме ресурси, які допоможуть Україні у повоєнній відбудові.

Водночас, незважаючи на втрати, Україні також є що запропонувати Європі. Так, Україна, на переконання багатьох експертів, може посісти одне з ключових місць у європейській зеленій (водневій) енергетиці²⁸. Хоча значна частина українського традиційного промислового потенціалу знищена, однак та частина, яка збереглася прискорює перехід на нову технологічну базу. За деякими оцінками, розробка запасів рідкоземельних металів в Україні як прискорюватиме перехід на екологічно чисті технології у ЄС, так і зменшить залежність ЄС від Китаю. А залучення українських виробників, які дедалі ширше використовують цифрові оборонні технології, у створення спільних підприємств, які виготовлятимуть мілітарну цифровізовану продукцію за стандартами НАТО²⁹, буде дієвим кроком у напрямі цифрової безпеки і військового зміцнення партнерства між Україною, як східним форпостом, та ЄС.

²⁷ China-EU economic relations—new perspectives on decision-making, mutual understanding and effects—introduction to the special issue. – <https://link.springer.com/article/10.1007/s10308-023-00674-w#Sec1>

²⁸ Чурікова Н. У Давосі обговорили, як за допомогою технологій та українських ресурсів перемогти Росію та зменшити залежність Заходу від Китаю. – <https://www.holosameryky.com/a/davos-tntrhetyka-ridkozemelni-metaly/7442739.html>.

²⁹ Війна, інтеграційний рух і чорноморський чинник: недооцінені можливості. / К.: Центр Разумкова, 2024. – <https://razumkov.org.ua/statti/viina-integratsiinyi-rukhi-chornomorskyi-chynnyk-nedootsineni-mozhlyvosti>